

ПРОБЛЕМА ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ВИБОРУ ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розкриваються основні проблеми цивілізаційного вибору пострадянських країн Центральної Азії в умовах глобалізації. Зокрема, були показані основні культурно-цивілізаційні чинники, а також визначена ступінь впливу основних геополітичних гравців на розвиток цих країн. Автор робить висновок, що від подальшої цивілізаційної і соціокультурної визначеності пострадянських країн Центральної Азії залежатиме і їх подальший економічний розвиток.

Ключові слова: цивілізація, пострадянські країни, Центральна Азія, глобалізаційний процес, іслам, традиціоналізм, периферізація.

Oleg Tsapko. The problem of a civilized choice of post-Soviet countries in Central Asia in a globalized world. The article reveals the main problems of the civilizational choice of the post-Soviet countries of Central Asia in the conditions of globalization. In particular, the main cultural and civilization factors were shown, as well as a certain degree of influence of the main geopolitical players on the development of these countries. The author concludes that further economic development will depend on further civilization and socio-cultural determinants of the post-Soviet countries of Central Asia.

Keywords: civilization, post-Soviet countries, Central Asia, globalization process, Islam, traditionalism, peripherization.

Проблеми цивілізаційного вибору Центральної Азії почали обговорюватися, ще починаючи з кінця XIX ст. На сьогоднішній день під впливом глобалізаційних процесів дискусії з цього питання не вщухають. Значною мірою це пов'язано із зростанням ролі цього регіону на геополітичному просторі, а отже – і з суперництвом за вплив на нього багатьох держав світу, до числа яких відносимо США, Китай, Росію, Індію, Туреччину, Іран тощо. Адже транспортно-магістральне таресурсне значення Центральної Азії може відігравати і вже відіграє суттєву роль у міжнародній розстановці сил, а, відповідно, – і значно посилює як науковий, так і практичний інтерес до цього регіону.

На думку більшості науковців, які займаються проблемами історичного розвитку народів пострадянських країн Центральної Азії,

саме стародавній та середньовічний періоди є спільними для їхнього цивілізаційного розвитку. Не дивлячись на відмінності у мові та способах виробництва матеріальних благ, надетнічна межа Центральної Азії, що проходить по лінії Амудар'ї, ще з часів розповсюдження ісламусимволічно відділяла її від іншого Сходу. На півночі регіон Центральної Азії також мав чітко позначений цивілізаційний кордон, який робив її буферною зоною між Росією та Китаєм. Саме тут різноманітні змішані етнічні групи утворили спільний конгломерат, який сповідував єдину тюрксько-перську ісламську культуру [1, с. 154]

Слід також зазначити, що Центральна Азія є одним з найдавніших культурних центрів, який має свою досить багату історію. Епохи економічного та культурного зростання регіону змінювались періодами великих економічних потрясінь та втрат. Це був період асиміляції різних етнічних груп та утворення великих і малих союзів племен з відповідними мовами та діалектами. Починаючи з ХХ ст., історія держав, які входять до сучасної Центральної Азії, має багато інтерпретацій та ідентифікацій: починаючи з Туркестану і закінчуючи Великою Центральною Азією та Центральною Євразією. Туркестан, що у перекладі з тюркської означає «країна тюрків», відображає назву історико-географічного регіону Центральної Азії. До складу Туркестану входили території таких сучасних держав, як Узбекистан, Туркменістан, Таджикистан, Киргизстан та Казахстан, а також Сінцзян-Уйгурський автономний округ Китаю, тюркомовні регіони півдня Сибіру, а також північ Афганістану та Ірану [2].

Говорячи про процес цивілізаційного розвитку країн Центральної Азії в умовах сучасних глобалізаційних викликів, слід зазначити, що період національно-державного будівництва та відродження національної самосвідомості, який розпочався в них після розпаду Радянського Союзу, співпав у часі зі світовими тенденціями глобалізації та взаємозалежності. На сьогоднішній день в країнах даного регіону одночасно діють закони натурального господарства, капіталістичної системи та сучасних наукових технологій. Таким чином, перед країнами Центральної Азії, які лише у 20-х рр. ХХ ст. з феодального устрою здійснили «стрибок у соціалізм», обминувши період капіталізму, зараз постає не менш складне завдання, а саме – стрибнути у постіндустріальне суспільство, минаючи період капіталізму.

Таким чином, досліджуючи процес цивілізаційного вибору країн Центральної Азії, необхідно розглядати його в контексті трьох процесів, що відбуваються в даному регіоні. Зокрема мова йде про традиціоналізацію (повернення або відродження дорадянських історико-куль-

турних традицій); периферизацію (залучення до світового поділу праці, насамперед як джерело сировини) та глобалізацію.

До 2002 р. вже стала чітко прослідковуватися різниця між країнами цього регіону, що дало дослідникам підстави зробити висновок, що кожна із сучасних пострадянських країн Центральної Азії намагається у цивілізаційному розвитку віднайти свій шлях. Так, зокрема Узбекистан, Киргизстан і Туркменістан розійшлися в стратегіях і результатах трансформаційних процесів настільки, що викликає сумнів можливість їхньої інтеграції в рамках будь-якого союзу, окрім економічного. Однак вони мають і чимало спільного, що впливає зі спільної історії.

Крім того, починаючи з моменту проголошення незалежності, політична еліта більшості пострадянських держав Центральної Азії розпочала у себе великомасштабну лібералізацію, не маючи збалансованої програми (насамперед щодо ресурсів). Реформи не були підкріплені чіткими уявленнями про принципи творення нових демократій, а пряме перенесення на ґрунт посттрадиційних суспільств західних ліберально-демократичних інститутів без урахування регіональної і національної специфіки обумовило спотворення трансформаційних процесів. Стихийний процес лібералізації, що розгорнувся в 1990-х рр., спричинив серйозну за масштабами і наслідками кризу в економіці, створив соціальну напруженість, призвів до суттєвого зниження життєвого рівня населення» [3].

На нашу думку, сучасний цивілізаційний вибір в країнах Центральної Азії формується шляхом «територіального націоналізму», який, за визначенням Е. Д. Сміта, є «рухами після здобуття незалежності, концепція нації в яких залишається здебільшого громадянсько-територіальною» і які «намагатимуться об'єднати та інтегрувати в нову політичну спільноту часто етнічно строкате населення і створити нову «територіальну націю» з колишньої колоніальної держави» [4, с. 90]. Створення незалежних держав поставило перед всіма лідерами країн Центральної Азії проблему визначення ідентичності, і в цьому зв'язку почалося обговорення можливості поєднання дорадянських ісламських традицій з сучасними формами управління.

Характеризуючи цивілізаційний розвиток сучасних пострадянських країн Центральної Азії, слід звернути особливу увагу на ісламський релігійний фактор. Справа в тому, що через особливості історичного розвитку іслам є не лише релігією, але також засобом життя переважної більшості мусульман і значною мірою – основою їхньої цивілізаційної самоідентифікації. Протягом століть іслам ставав не-

від'ємним елементом суспільної свідомості мусульманських народів, багато в чому визначав їхні історичні традиції й менталітет. У цьому сенсі роль релігії в мусульманському світі відрізняється від ролі релігії в християнських країнах, де віра перетворилася на особисту справу людини. Іслам, навпаки, значною мірою регулює соціокультурну сферу суспільства, у тому числі взаємини між людьми, поведження в побуті, сімейно-шлюбні відносини, а також істотно впливає на суспільно-політичне життя, частиною якого в багатьох мусульманських країнах є ісламістський рух (ісламізм), або політичний іслам [5].

В цьому контексті слід відзначити, що з часом на основі ісламської ідеології Центральна Азія стала одним із центрів мусульманської цивілізації. Іслам, увібравши в себе більшу частину місцевих зороастрійських поглядів та цінностей, став основою культури та духовності народів, що населяють територію сучасної Центральної Азії [6].

Ступінь впливу релігії на ситуацію в країнах Центральної Азії визначається також й історичною традицією. Найбільшим цей вплив був у осілих народів і найменшим – у кочовиків. «Релігія має багато властивостей, і вони проявляються в тих або інших соціальних функціях, які релігія покликає виконувати в людському суспільстві. Одна з таких функцій, або властивостей, релігії полягає в тому, що вона здатна інтегрувати, тобто поєднувати різні верстви, групи людей, населення під єдиною ідеологією, релігійною доктриною заради досягнення загальної мети» [4]. Сьогодні дві центральноазіатські країни Узбекистан та Таджикистан – мають суттєвий фактор політизації населення саме на релігійній основі. Саме тут, навіть за часів Радянського Союзу, знаходились центри ісламської освіти, а населення є найбільш прихильним до релігії. Звідси іслам розповсюджується на іншу територію Центральної Азії. В умовах глобалізації пострадянські країни Центральної Азії також зазнають суттєвого глобалізаційного впливу з боку Китайської Народної Республіки. Слід зазначити, що поряд з економічним інтересом важливим компонентом зближення країн ЦА з Китаєм є саме позитивний імідж китайської моделі побудови «соціалізму з китайською специфікою». Ця модель викликала резонансну зацікавленість з боку керівництва центральноазіатських країн пострадянського простору своєю гнучкістю, чіткими і зрозумілими перспективами подальшого розвитку.

Поряд з КНР певний цивілізаційний вплив на центральноазіатський регіон має і Індія. Так, в основі гуманітарної політики стосовно зазначених країн лежить концепція «васудхайва кутумбакам» – «світ як велика родина». Суть її полягає у тому, що всі держави світу як члени єдиної родини мають об'єднатися в боротьбі із загрозами, які виникають в про-

цесі світової еволюції. Ця концепція базується на принципах плюралізму, синергізму та співіснування, що також значною мірою впливає на зовнішньополітичний світогляд керівництва країн Центральної Азії.

Вагомий вплив на цивілізаційний вибір країн центральноазіатського простору здійснюють Туреччина та Іран. Стосовно цього слід зазначити, що після розпаду СРСР у подальшому цивілізаційному розвитку цих країн утворився своєрідний вакуум, наслідком якого стало посилення впливу на розвиток центральноазіатських республік з боку Туреччини. Одночасно у боротьбу за вплив над південними регіонами колишнього СРСР включився й Іран. В тогочасних умовах зміни балансу сил, порушення глобальної рівноваги, послаблення РФ на порядку денному постала нова конкуренція за впливи в центральноазіатському регіоні, яка була характерною для Росії, Туреччини та Ірану упродовж тривалого періоду історії [7]. Іран зробив ставку на ісламське та культурно-історичне минуле центральноазіатських республік, а Туреччина – на їх спільне тюркське походження.

Таким чином, підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що народи пострадянських країн Центральної Азії у своєму цивілізаційному виборі дотримуються певного, притаманного цьому регіону традиціоналізму, який, незважаючи на всі особливості, базується на основах ісламської релігійної традиції. Саме цей релігійний традиціоналізм впливає на сьогоdnішній етнокультурний, соціально-економічний та політичний розвиток народів цього регіону, а також перетворює їх на об'єкти цивілізаційних впливів з боку інших держав, особливо КНР, Індії, Туреччини і Ірану. Сам процес цивілізаційного вибору країн Центральної Азії здійснюється в контексті співвідношення трьох взаємопроникаючих процесів – традиціоналізації та периферізації та глобалізації. На сьогодні намітилася тенденція: незважаючи на спільне історичне та цивілізаційне минуле, пострадянські країни намагаються віднайти в умовах глобалізації власний шлях свого цивілізаційного розвитку.

Використані джерела та література:

1. Ляшенко Т. Трансформація політичних систем в країнах Центральної Азії: національний та регіональний аспекти. К.: ІПіЕНД, 2011. 288 с.
2. Мураталиева Н. История возникновения понятия «Центральная Азия» [Електронний ресурс]. URL: <http://www.esftime.ru/reganalitic/1/193/html> УСАР КРСУ.
3. Іскакова Г. Особливості посткомуністичної трансформації і проблеми права та свободи людини // Політичний менеджмент. 2005. №2(11). С. 138-144.

4. Сміт Е. Національна ідентичність. К.: Основа, 1994. 223 с.
5. Дюйненбиев С. Роль іслама в становленні киргизського государства // Государственность в Киргизстане и Центральной Азии: история и перспективы. 2011. Вып. 3. С. 53-67.
6. Белокреницкий В. Геополитическая вертикаль в сердце Азии // Pro et Centra. 1997. №2. С.18.
7. Шерязданова К. Г. Зигзаги внешней политики Турции [Електронний ресурс]. URL: <http://credonew.ru/content/view/1132/67>.

УДК 94:316.73 + 316.752 (474)

Кириченко О. В.

ЕВОЛЮЦІЯ ІСТОРИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ НЕЗАЛЕЖНИХ КРАЇН БАЛТІЇ

Аналізується роль політичних еліт у формуванні історичної політики в Литві, Латвії та Естонії. Виокремлюються три періоди в розвитку історичної політики в прибалтійських державах. Обґрунтовується висновок про посилення тенденції до просування балтійських «версій минулого» на загальноєвропейський рівень. В даному процесі прибалтійські еліти відіграють помітну роль, вибудовуючи взаємодію з елітами Східної Європи, експертними і політичними колами Західної Європи та США.

Ключові слова: Балтія, Литва, Латвія, Естонія, політичні еліти, історична політика, політика пам'яті, політизація історії, тоталітаризм, нацизм, комунізм, радянська окупація.

Olexander Kirichenko. Evolution of historical values of independent Baltic countries in the context of the impact of elite on cultural and humanitarian science in the region. The article analyzes the influence of the political elites of Lithuania, Latvia and Estonia in the formation of a regional historical policy. Three periods in the formation of the historical policy of the Baltic countries are isolated. A conclusion is formulated on the consolidating tendency to include the Baltic «versions of the past» on the pan-European agenda. In this process, the Baltic elites occupy a prominent place, developing cooperation with the Eastern European elites, Western European and American expert and political circles.

Keywords: Baltic, Lithuania, Latvia, Estonia, political elites, historical politics, politics of memory, politicization of history, political dimension of history, totalitarianism, nazism, communism, soviet occupation.